

UDK: 338.48(497.5)
DOI: 10.5937/LSPUPN24175A
Pregledni naučni rad

ISTARSKI JAPAD GRADOVI – UTVRDE KAO ODREDIŠNE ATRAKCIJE

Denis Ambruš¹

Apstrakt: Nastavljajući se na period predantičke, antičke, srednjovjekovne i suvremene urbane kulture, istraživački rad predstavlja zatečeni urbanitet dijela kopnenih istarskih naselja i gradova. Pretpostavlja se, da su u Istri još za vrijeme predantike, postojala naselja koja su mogla odgovoriti na elementarne urbane postavke i to sveukupno prema svojoj: formi, obimu i funkciji. Jednako tako i kasnijim razvojem uslijed promijenjivih ekonomijsko socijalnih potreba njihovih stanovnika, a sve unutar određenih i formiranih heterogenih zajednica. Iz tradicije tzv. „urbanog podneblja“ nastali su poput navedenih primjera: Grožnjan, Motovun, Oprtalj, Bale, Pazin, Žminj itd. Uz neke istražene istarske japad gradove, moguće je pratiti njihovo postojeće stanje putem morfogeneze starogradske urbane jezgre kao ostvarene prvobitne fizičko – društvene strukture. Pretežno su u predstavljenim primjerima sagledive cjelovite ili dijelomične monocentrične zgusnute strukture, ponekad dodatno ojačane dogradnjom po obodu. Pod pretpostavkom jednoga (ne)planskoga miksa između spontano oblikovanih vs. kreiranih tvorbi, u današnje vrijeme, upravo su oni, uz sva svoja ograničenja, privlačni polovi turističke potražnje i motivacija za putovanjima. Takve nekadašnje utvrde kao turističke odredišne atrakcije otvaraju sukus istraživanja za nove razvojne probleme kao paradigmatškog obrasca identitetskoga opstanka u promijenjenim okolnostima 21. st.

Ključne riječi: gradovi u Istri, urbanizam, turizam

ISTRIAN JAPAD TOWNS – FORTRESSES AS TOURIST DESTINATIONS AND ATTRACTIONS

Abstract: Continuing from the periods of pre-antique, antique, medieval and modern urban culture, this research paper presents the existing urbanism of a portion of Istrian inland settlements and towns. It is assumed that even in pre-antique times, Istria had settlements that could meet basic urban principles in terms of their form, scope and function. Similarly, this also applied to their later development due to the changing economic and social needs of their inhabitants, all within specific formed heterogeneous communities. Towns like Grožnjan, Motovun, Oprtalj, Bale, Pazin, Žminj, etc., emerged as examples of the tradition of the so-called "urban climate." With some explored Istrian japad towns, it is possible to observe their current condition through the morphogenesis of the old town urban core as the initially established physical and social structure. In the presented examples, complete or partial monocentric dense structures are predominantly visible, sometimes additionally reinforced with perimeter extensions. Assuming a (non)planned mix between spontaneously shaped vs. created formations, today, despite all their limitations, these towns are attractive

¹ Sveučilište u Rijeci – Građevinski fakultet u Rijeci, Radmile Matejčić 3, 51 000 Rijeka
denis.ambrus@gradri.uniri.hr, ORCID: 0000-0002-8721-3783

focal points of tourist demand and motivation for travel. Such former fortresses as tourist destinations and attractions open up a core of research concerning new developmental challenges as a paradigmatic pattern of identity survival in the changed circumstances of the 21st century.

Key words: Cities in Istria, urban planning, tourism

*»/.../ Prostor jadranske obale još je uvijek najjeftinija sirovina,
dok su odnosi prema prostoru uvjetovani težnjom da se ta sirovina što bolje
iskoristi. /.../«
Milan Prelog*

UVOD

Poluotok Istru može se predstaviti kao jadranski istočni obalni biser koja danas oduševljava prirodnim ljepotama i raznolikom turističkom ponudom. Najveći dio hrvatskog dijela poluotoka zauzima administrativno, područna samouprava Istarska županija, koja obuhvaća 2815 km² s 195 237 st. (2021.) i gustoće 69,3 st./km². U njoj se prirodne ljepote stapaju s povijesno ukorijenjenom kulturnom baštinom i raznolikom enogastro ponudom. Istarsku županiju tvore jedinice lokalne samouprave od ukupno 10 gradova i 31 općine, a među ostalim sastavni dio su i i predstavljene općine s naseljima²: Grožnjan-Grisignana i Motovun-Montona. Ukoliko se ona pažljivije morfogenetski prouče može se sagledati doba u kojoj su ta naselja po veličini, sadržaju i formi nazivaju protourbanim središtima jer je potreba stanovnika za prvenstveno zaštitom, razmjenom dobara, društvenom integracijom bila tako razvijena, da ono u širem boravišnom prostoru može definirati mjesto koje običuje šira zajednica. Istraživački rad predstavlja nastavljajući se na period srednjovjekovne do suvremene urbane kulture, njihov zatečeni urbanitet i analizu novonastalih ekonomijsko prostornih pojava kojima su izloženi u posljednjem desteljeću od pristupanja Republike Hrvatske u EU. Iz tradicije tzv. „urbanog podneblja“ nastali su poput navedenih primjera, među ostalim i Oprtalj, Bale, Pazin, Žminj itd. Uz spomenute istražene tzv. istarske japad³ gradove, moguće je pratiti njihovo postojeće stanje putem morfogeneze starogradske urbane jezgre kao ostvarene prvobitne fizičko – društvene strukture. Neizostavno im u središtu dominira sakralna građevina sa svojim tornjem kao vizualno estetskim scenskim obilježjem. Pretežno su u predstavljenim primjerima sagledive cjelovite ili djelomične monocentrične zgusnute strukture, ponekad dodatno ojačane dogradnjom po obodu. Pod pretpostavkom jednoga (ne)planskoga miksa između spontano oblikovanih vs. kreiranih tvorbi, u današnje vrijeme, upravo su oni kao perspektivni turistički gradovi, uz sva svoja ograničenja, privlačni polovi turističke potražnje i motivacija za putovanjima.

PLANIRANJE, STANJE I DINAMIKA RAZVOJA GROŽNJANA I MOTOVUNA

Predmet istraživanja ovoga rada su spomenuti Grožnjan i Motovun koji su smješteni na lokaciji nižega flišnoga pobrđa, izduženog u smjeru sjeverozapad–jugoistok. Njihov regionalni teritorij obuhvaća, a ujedno i oblikuje glavna riječna dolina toka Mirne usječena u

² Suić, M. (1976: 16): »/.../ Na teritoriji Istre to su u golemoj većini poznate gradine starih Histra, tzv. kašteljeri, utvrđena naselja na uzvisinama, od kojih su mnogi naseljeni do danas i dominiraju pitomim istarskim pejzažom. I tu se može razlučiti gradska dominanta okružena bedemima, i sam perimetar podno nje. /.../«

³ Japad - riječ aktualizirana od Dragoslava Pavlovića na Desetom naučno-stručnom skupu sa međunarodnim učešćem APPS – Asocijacije prostornih planera Srbije, Subotica, Palić 2019. japad - sjenovit, hladovit prostor do kojeg ne dopire sunčeva svjetlost, osoje (<https://serbiemap.net/toponimi.html>) [10]

zaravan te ih dodatno još dijeli na manje regionalne podcjeline. [1] Takve nekadašnje utvrde kao sadašnje turističke odredišne atrakcije otvaraju sukus istraživanja za nove razvojne probleme kao paradigmatškog obrasca ujedno identitetskoga opstanka u promijenjenim razvojnim okolnostima prve polovine 21. st. Značaj opisanog urbaniteta je u sagledavanju svih onih opaženih tragova dugovječnosti, koji oni u sebi nose, a koji će se ukratko kao cilj istraživanja predstaviti u ovome dijelu. Život pretežite većine istarskih gradića, započeo je još u dubokoj prethistoriji, kad su na vrhovima istarskih brežuljaka izrasla prva utvrđena naselja: gradine (castellieri) karakterističnog kružnog i eliptoidnog oblika. (Prelog) [2] Taj svoj prvobitni oblik, nesumnjivo dokaz tisućljetnog kontinuiteta, zadržala su mnoga istarska naselja sve do danas, tako da se u izgledu Motovuna može i danas lako razaznati nekadašnji sistem kružnih utvrđenja, između kojih vijuga prilazna komunikacija, te ovalni plato kao jezgra naselja. Zatim se, kroz različite razvojne faze u prošlosti, niz sličnih manjih središta pretvara u utvrđena središta, sjedišta feudalaca. Stoga se svi gradovi tada snažnije fortificiraju, a dodatno se izgrađuju i nove pogranične utvrde na limesima municipalnih teritorija, iz kojih će se razviti stalna naselja, kao u slučaju vjerojatno Motovuna. Na takav način opaža se da potkraj 10 st. i u 11 st. počinje izgradnja niza utvrđenih mjesta (kaštela). Početkom 12 st. spominju se kašteli (burgovi) poput Buzeta, Huma, Buja, pa tako i Grožnjan. Podgrađa, koja su vidljiva u određenim prostornim interpretacijama i danas, uglavnom nastaju na ovim primjerima spontano – prostor oko trgovišta postupno se oblikuje u stambeno-gospodarske cjeline. Većina njih konačnu je veličinu dostigla tokom 14. ili 15. st. jer se u pravilu grad prostorno i gospodarski integrirao sa svojim agrarnim okruženjem. Ovaj skup starih urbanih ansambala s uključivosti stambenih objekata, prepoznatljiv je na primjerima Grožnjana i Motovuna, nastalih uglavnom od 15. do 18. st. te pokazuje vrlo zanimljive tipove gradskih kuća, počevši od najjednostavnijih, skromnih po rasporedu prostora, i arhitektonko plastičkim pojedinostima, pa do vrlo složenih, izrazito reprezentativnih. [2] Raspored tih objekata unutar strukture naselja otkriva osebujnu društvenu slojevitost srednjovjekovnog gradića. Istra, nakon toga, ulazi polovinom 19. st. u svoju slijedeću razvojnu fazu, u industrijsko razdoblje i doba suvremene urbanizacije uz dodatna obilježja koja su: odumiranje fortifikacijske funkcije, demografska eksplozija obalnih i umjeren rast unutaršnjih naselja. [1] Glavnina tadašnjega kopnenoga prometa, koji ostaje po strani tangencijalno u odnosu na dva opisana grada, odvijala se Flavijskom cestom (via Flavia) od Trsta prema Pulji. [11] Od tada potrebiti organski je rast predstavljenih japad gradova u takvim okolnostima neostvariv i od tada sukob je interesa u prostoru stalan, sve do danas. Tako ovaj par prepoznatih primjera prati formacije elementarne urbane jezgre, početne faze društvene i fizičke homogenizacije sve do višeslojnih aglomeracija. Te pretežno monocentrične guste strukture, opasane rubnim građevinama po obodu, opisuje detaljnije Milić [3]: „Govori se o urbanom bogatstvu „malih vječnih gradova“, pokazuju sve bitne značajke spontano formiranih organičkih tvorbi tamo gdje su najbrojnije i najbolje očuvani na teritoriju Istre i Kvarnera.” Jedan od njih je upravo istraženi srednjovjekovni utvrđeni gradić, Grožnjan, koji se smjestio, na desetak kilometara jugoistočno od Buja, na vrhu brežuljka koji se strmo uzdiže iznad doline Mirne. Njegova gusta i zidinama opasana struktura svojom zatvorenom morfologijom, jednako tako, upućuje na spomenuto prapovijesno gradinsko podrijetlo. Karakteristična je u njemu radijalna i koncentrična dispozicija stambenih blokova – nizova u južnom dijelu grada. [3] Takav je smještaj uvjetovao kružni raspored izgradnje i komunikacija unutar čvrsto zatvorenog prstena obrambenih zidova. Podižući pojedine građevine, njihovi su ih graditelji dovodili uvijek u određeni odnos sa sredinom u kojoj se javljaju – prihvaćajući disciplinu „plana“ oni su svoje objekte shvaćali kao dijelove cjeline. [2] Drugi od njih je istraženi grad Motovun, izgrađen na vrhu brijega koji dominira južnom stranom doline Mirne, (Sl. 1.) koji pripada važnim urbanim cjelinama u kulturnoj baštini. [3] Činjenično je još pod mletačkom vlašću doživio svoj apogej kao upravno i privredno središte šumovite riječne doline i njezinih vinorodnih pribrežja. Priljubljen konfiguraciji terena, Motovun ima višeslojnu planimetriju, sastavljenu od tri dijela: najstarije utvrđene jezgre – citadele na najvišoj točki te vijugavog južnog i gotovo pravocrtnog sjevernog podgrađa. Izražen je upravo taj tzv. akropolni dio grada, opasan podzidima, kulama i zidinama. (Sl. 2.)

TRADICIJA ŽIVOTA U MEĐUPROSTORIMA

Konkretno u našoj sredini, tradicija života u međuprostorima, je život između istoka i zapada između Mediterana i Dinarida. Tako Prelog [2] iznosi krucijalne povijesne činjenice o tome: „Ni rana hrvatska država, ni ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, ni srpska srednjovjekovna država, ni vladari Bosne, pa napokon ni Austrija, nisu uspjeli čvršće povezati „svoj“ dio jadranske obale s dubljim kontinentalnim zaleđem, kao što se turska vlast nije uspjela šire i trajnije fiksirati na obali. Tek 1815. dolazi cijela istočna obala Jadrana pod Austriju, koja nije uspjela provesti proces integracije ne samo obale i kopna nego i duž same obale.“ Smatra se da je studij razvitka povijesne cjeline ili građevine, kao što su ovakvi prethodno opisani i izneseni stavovi, neposredni preduvjet valorizacije, koji često otkriva i uzroke degradacije graditeljskog nasljeđa. Stoga Marasović [5] na tu temu sugerira primjenu jedinstvene urbanističke metodologije koja polazi od:

- analize složenih uvjeta razvoja određenog prostora bez obzira radi li se o povijesnoj cjelini ili o novom gradskom naselju.

Skup geografsko povijesnih činilaca bio je kontinuirani proces odvajanja obale od njenoga zaleđa. On je kao takav nalazio, s manjim vremenskim prekidima, svoj izraz u podjeli i pripadnosti istih raznolikim formacijama: ekonomsko-društvenim i političkim prevashodno. U krajnjoj je konzekvenciji rezultat tradicionalne regionalne strukture života razmjerno velik broj urbanih i poluurbanih formacija duž jadranske obale. [2] U dugotrajnom procesu urbanizacije toga područja grad je bio i ostao središte gotovo svih oblika organizacije života u prostoru. Dominantan položaj grada u cijeloj povijesti jadranske obale, fiksirao se u prostoru ne samo velikim brojem urbanih formacija višeg tipa nego i raznovrsnim poluurbanim formacijama, te napokon širokim prodorima urbane arhitekture u širu okolicu gradova. Prelog tako i ukazuje da: „Egzistencija starog grada kao što je Motovun, ne riješava se samo intervencijama unutar samih aglomeracija, nego ovisi u prvom redu o funkciji koju će ti gradovi imati u novoj prostornoj organizaciji života područja u kojima se nalaze.“ Upravo u povijesnim sredinama složeni uvjeti u većoj mjeri nego drugdje prate urbane ili ruralne prostore kojima je vremenska dimenzija učinila sve raznovrsne probleme još težima, što je razvidno i u ovome istraživačkom radu. Elementarni uvjeti, kao što su čist zrak, sunce i more, uz adekvatnu ugostiteljsko-smještajnu opremljenost i prometnu infrastrukturu pojedinačnih područja, preduvjet su da se o turizmu može govoriti danas na takav znanstveno istraživački način. Povoljan odnos između turizma i kao gospodarske grane i vrijednosti okolice, osnovna je pretpostavka za postojanje turističke ponude u turizmu kao ljudskog i društvenog odnosa, opaža Marojević. [4] Briga za graditeljsko nasljeđe, za očuvanje izvorne slike mjesta, gradića ili grada (Grožnjana i Motovuna), za osmišljeno revitaliziranje širih i užih ambijenata (Sl. 3.) nije adekvatna značenju te kvalitete u našim prostorima. Ulaganje u spomenike ne može biti dio potrošnje, što on sugerira, već najaktivnija borba protiv prostornog zagađenja, dio najžešće bitke za zaštitu čovjekove okolice. Radi svega prethodno sagledanoga naše društvo bi kroz institucionalni okvir moralo dodatno kontinuirano, a nikako spordično djelovati, te investirati u prezentiranje svekolike kulturne baštine i pojedine spomeničke vrijednosti kao prepoznatu neizostavnu turističku infrastrukturu. Jer upravo je ona jedan elementarni dio i manifestacijske turističke ponude kao što je i prostorno kulturno dobro sklop unutar kojega se odvija ista aktivnost. Na taj način, a turizam tu zasigurno pomaže u boljem sagledavanju i shvaćanju, pomogli su i prijašnji organizacijski potencijali i turističke perspektive pojedine ponude Grožnjana i Motovuna.⁴ Na taj način s takvim profiliranim programima upravo su unazad nekoliko desetljeća zauzeli jedno od prepoznatih središnjih turističkih odredišta

⁴ Grožnjana kao kreativne meke likovnim umjetnicima i glazbenicima (Društvo prijatelja glazbe-Muzička omladina-Hrvatska glazbena mladež) i Motovuna (Međunarodne ljetne škole arhitekture i Motovun Film Festival).

kulturnih manifestacija u Istri uz nedvojbeno već autentične: Pula Film Festival, Mali Brijun – kazalište Ulysses itd. Nužno je ovim istraživanjem obuhvatiti i pojedine strateške dokumente, koji recentno mogu doprinijeti skladnijem prostornom planiranju predstavljenoga područja obuhvata teritorija. Za izdvojiti, a prema potrebi istraživanja i za uključiti u isto, našla se: Strategija razvoja održivog turizma⁵ do 2030. godine [6], Radi svega prethodno opisanoga nužno je prihvatiti i takvu vrstu dokumenata, kao inicijalnih za istraživanja budućih sličnih prostornih obuhvata i lokacija, s obzirom da je u svim planskim i drugim dokumentima sektor turizma unaprijed definiran kao: strateška grana, sektor ili oblast u odnosu na ukupni ekonomski i društveni razvoj RH. Polazeći od činjenice da turizam predstavlja značajnu polugu ekonomskog razvoja u RH, potrebno je dodatne napore uložiti kako bi se minimizirali neki trenutni negativni učinci turizma na naš okoliš, očuvali prirodni i antropogeni resursi za razvoj turizma, ali i kvalitetan život budućih generacija na izvornim egzistencijalnim prebivalištima poput predstavljenih primjera Grožnjana i Motovuna.

REZULTATI – RASTUĆE PROTUSLOVLJE IZMEĐU STAROGA I NOVOGA

Istraživanje istarskih gradova kao tzv. japad gradova proilazi iz povijesne baštine specifičnosti urbanog miljea kao protourbanih zbijenih struktura u funkcij opstanka i težnje ka zajedničkim suživotom u njima. Upravo takve protourbane formacije specifične primarne zaštite stanovništva utvrđene bedemima na uzvisini brežuljaka, koji pod sobom kontroliraju plodne doline, u našem slučaju rijeke Mirne nose kroz razdoblje povijesti umjetnosti i dodatni kvalitativni karakter atmosfere urbanoga šarma. Jer takva ispreplitanja regionalne, urbane i arhitektonske baštine ostala su sačuvana i danas su u turističkoj funkciji prezentna upravo radi jedinstvenih primarnih nepatvorenih postavki umijeća graditelja, svakako majstora, koja su se nadograđivala kroz stoljeća. Njihov izraženi urbani karakter malih gradova koja su vidljivo težila vlastitoj internoj autonomiji, svoj stoljetni opstanak zahvaljuju prvenstveno u sinergijskom učinku između plodne zemlje unutar vlastitoga perimetra ujedno kao izvornome egzistencijalnome okružju. Izražena prošla samodostatnost, dimenzionirana prema u to doba srednjem broju stanovnika i okolici u funkciji zajednice koja je još i utvrđena svoj jedinstveni prepoznati karakter izražava i danas u kontinentalnom dijelu Istarskog poluotoka. I stoga je namjera ovoga istraživanja spoznati i predstaviti sve one komponirane moguće (ne)planirane složenosti takvoga društveno - geografskoga odnosa u kojemu je nizinsko – dolina, egzistencijalno vezano za sezonalnost primarnog sektora poljoprivrede i stočarstva⁶, a uzvišeno – brežuljci egzistencijalno, ujedno i utvrđeno za pohranu dobara, te uslužnih radnji preko raznovrsnih obrta i zanata koji iz toga proizilaze. Takva vrsta životne orijentacije u predstavljenim gradovima Motovunu i Grožnjanu, danas opstaje u tragovima, vjerojatno od donekle jednog dijela manje populacije koja i danas zvanično živi i radi u istima. Ujedno u sadašnje vrijeme revitalizacijski procesi kako u postavkama osnovne zaštite graditeljske baštine kao i opstojnosti stanovništva u njima iziskuje dalje metode i postupke istraživanja u području prostornog planiranja, urbanizma i arhitektonskih ansambala. Međutim bit istraživačke spoznaje je u tome da takva povijesna jedinstvena slika memorirana u graditeljskim artefaktima, većim dijelom sačuvanim iz nerazvojnih i neperspektivnih prošlih razvojnih procesa iziskuje pažljivom posjetitelju - promatraču ujedno ushit i doživljaj jedinstvene atmosfere srednjovjekovnoga života i na našem tlu.

⁵ Akt strateškog planiranja hrvatskog turizma, usklađen i s Nacionalnom razvojnom strategijom Republike Hrvatske do 2030. godine i temeljnim dokumentima i politikama Europske unije i Republike Hrvatske, uključujući Nacionalni plan oporavka i otpornosti.

⁶ Poljodjelstvo (vinova loza, maslina, žitarice, voće i povrće, cvijeće), stočarstvo (najviše ovca i koza) te dodatno proizvodnja amfora i tkanina, kamenolomi.

RASPRAVA – UTJECAJ NA RAZVOJ TURIZMA

Naglo povećanje turističkog prometa u posljednjih deset godina moglo bi prouzročiti negativne posljedice na prirodne, antropogene i fizionomske sastavnice krajolika regije. Jer ukoliko prihvatimo promišljanje koje iznose (Keller, 1995 navedeno u Lacmanović, Raspor) [7]: „Hotelski biznis ima glavno mjesto u glavama planera turizma i političara, jer nudi veću dodatnu vrijednost i ekonomičniji je u korištenju prostora u odnosu na ostale vrste smještaja. Ipak, činjenica je da je značaj hotelskog sektora sve manji.“ Sagledivo je buduće višedecenijsko potrebno elastično i modularno upravljanje prostornim planiranjem s kulturnim nasljedom kao njegovim integralnim dijelom. Kulturna baština je važan faktor održive turističke valorizacije, a utvrđeno je poželjno suglasje između lokalnog stanovništva i turizma. Rezultati analize (Vojnović) [8] su u konačnici potvrdili da je unutrašnja Istra prostor koji se razvija prema načelima održivog turizma. Vidljivo je do sada izostao i nerelevantan je jednako tako u odnosu na jadranski priobalni dio utjecaj turistifikacije na fizionomiju sastavnicu krajobraza unutrašnje Istre. Jer usprkos intenzivnom razvoju turizma, izgradnja koja ga je pratila nije poremetila fizionomijiska obilježja krajobraza unutrašnje Istre. Stare zatečene zidane arhitektonske strukture, Grožnjana i Motovuna, na taj način su u urbomorfološkoj domeni oplemenile svoj karakter bez dodatnih novih iskoraka prema postojećim prepoznatim javnim prostorima poput njihovih: trgova, ulica, i vidikovaca. (Sl. 4.) Cjelokupna aktivna zaštita i revitalizacija u budućnosti trebala bi biti usmjerena na rekonstrukcije i interpolacije pojedinih kuća pretežno stambenog karaktera s ciljem aktiviranja potkrovlja, izgradnje zelenih krovnih terasa, priuštivih zajedničkih dodatnih sadržaja rekreacijskoga vodenog karaktera javne cjelogodišnje namjene smještenih na obroncima podno gradova - kaštela. Prema potrebi moguće je rekonstruirati unutar njih i cijele manje blokove na način javne prohodnosti i dostupnosti s grupiranim sadržajima, radi relevantnih suvremenih standardnih kapaciteta, u jedinstvene izraženije arhitektonske komplekse poput hotelskih, kongresnih ili trgovačko uslužnih na način adicije pojedinih zgrada u funkciji mjerila današnjih potreba. Dodatno je potrebno učiniti nova projektantska i izvođačka rješenja za funkcionalno estetsko oplemenjivanje osnovne infrastrukturne instalacijske mreže koja u pojedinim dijelovima neuvjetno protežira karakter degradacije javnog prostora. Utvrde i gradovi kao polazišne atrakcije moraju svoju plansku dimenziju dobiti, poput planiranja muzeja na otvorenome i drugih popratnih ugostiteljsko - turističkih i rekreacijsko sportskih sadržaja i u postelji opstanka vjekovnoga ovoga prostora a to je prepoznata dolina rijeke Mirne. Jer upravo ta i takva urbanističko - arhitektonska nadogradnja u budućem vremenu s interpoliranom u prostornoj razmjeri suvremenom arhitekturom u zatečeni očuvani izvorni prirodni pejzaž može poslužiti i kao planska mjera. Te ista ubrzo može postati kvalitetna strukturna baza koja bi iz jedinstvenoga linearnoga koridora, riječne doline, mogla cjelovito ujediniti i disperzirane povijesne gradove kao prepoznate odredišne urbane atrakcije u jedinstvenu i prepoznatljivu turističku subregiju kontinentalne Istre. Izazovi prostornog i urbanističkog planiranja lokalnog nivoa, jedna je od tema za rješavanjem, uključujući zajedničko upravljanje urbanim razvojem uz energetska tranziciju lokalnih zajednica kao nove perspektive i pristupe u planiranju s posebnim fokusom na iskorištavanje prirodnih i kulturnih vrijednosti kao osnove za povezivanje turističkog potencijala u promoviranju lokalnog razvoja i održivih razvojnih ciljeva u susret s klimatskim promjenama. Do sada je bilo poznato i istraženo pojedinačno graditeljsko nasljeđe predstavljenih japad gradova, zatim podzakonska niša urbanističkih planova, kako važećih tako i njihove pojedine implementacije, te pojedini realni dosezi arhitektonskih zahvata sagledivih iz prakse. Na temelju poznavanja većeg broja istraženih gradova, moguće je po Suiću [9] utvrditi osnovne tipove i unutar njih nekoliko podtipova koji će se temeljiti na različitim kriterijima kao što su: naselja na uzvisinama. Daljnju podjelu svih promatranih gradskih naselja na našoj obali možemo izvršiti uzimajući u razmatranje organizaciju naselja i njegova urbanog prostora. To se u prvom redu odnosi na prostorna (a po tome i funkcionalna) rješenja što se susreću na gradskom arealu, na onu konkretizaciju apstraktne ideje grada klasičkog svijeta, koja se očituje u:

- kompoziciji gradskog tkiva,
- distribuciji pojedinih urbanističkih elemenata,
- artikulaciji urbanog prostora,
- proporcijama i modulima grada i užih gradskih površina, itd. [9]

Najvažniji rezultati istraživanja predstavljaju definiranje razvojnih i potencijalnih ograničavajućih faktora budućega opstanka istarskih japad gradova određenih suvremenim europskim stremljenjima organizacije prostora u susret klimatskim promjenama. Jer evidentirani ograničavajući faktori su zasigurno osim vizualnoga deficita u postojeće stanje fizičkih struktura još dodatna kompleksnost, poput uvida u stanje recentnih prostornih zahvata unutar pojedinih vlasničkih parcela. Radi istoga provedena je ograničavajuća isključiva dostupnost uličnoga javnoga opažaja, te karakter obilaska u vremenskom razdoblju predsezona kada je dostupnost i preglednost javnih prostora bolje sagledivo, ali je izostala tada atmosfera pune sezone i maksimalnoga turističkoga pritiska. Smjernice bi bile podijeliti unutar istraživačke strukture pojedine istarske gradove prema broju stanovnika, kako aktualnome tako i prošleme da se vidi značaj pojedinih u njihovome međuodnosu, poželjno bi bilo komparaciju, s postojećim japad gradovima, odraditi i usmjeriti na trenutni razvoj priobalnih jadranskih gradova poput Umaga, Poreča i Rovinja s novim razvojnim karakteristikama i ograničenjima pod većim pritiskom turističke potražnje. Jednako tako, unutar interdisciplinarnih ekspertnih timova, i za sličnim analogijama pristupiti u slijedećim istraživanjima, eventualno prijavom na programe Europske teritorijalne suradnje, prema metodama promišljanja karaktera prekograničnih razvojnih regionalnih planova na primjeru Slovenije isto tako uključivanjem Italije, kako bi se neophodna iskustva u gospodarenju cjelovite prekogranične regije prenijela u domeni pozitivnih rješenja na cjelogodišnju turističku ponudu umjesto očite trenutne opažene turističke sezonalnosti, s podužom vremenskom izvansezonskom prazninom.

ZAKLJUČAK

U radu su definirani zaključni stavovi koji bi mogli biti zanimljivi: nevladinom sektoru, donosiocima odluka, teoretičarima i praktičarima u području planiranja i razvoja turizma. Rastom turističkih migracija na europskom tlu, istočnoj obali Jadrana, pa tako i na predstavljenom Istarskom poluotoku, opaža se progresivno sezonski pritisak turista na dio unutrašnjosti Istre. To vrijedi i za navedene primjere Grožnjana i Motovuna, prema kojima postoji tražnja za receptivnim tržištem na kojem je koncentrirana ponuda dobara tipa graditeljske baštine istraženoga prostora. Iako relativno skromnoga broja ostvarenih noćenja u odnosu na visoku sezonsku frekventnost obilazaka, postojeći japad gradovi jednim dijelom uspijevaju, pretežno kvalitetnim primjerima, revitalizirati svoju zatečenu fizionomiju. U domeni vizualnog identiteta, brendiranja turističkoga odredišta i specifične prepoznatljivosti učinili su vidljivi pomak na bolje stanje graditeljskog nasljeđa u prethodnom kratkoročnom i srednjoročnom razdoblju. Zaključno razmatranje spoznato ovim istraživačkim radom ukazuje i dalje na: povremene izletničke obilaske, koji se trenutno najviše u pravilu događaju u Grožnjanu i Motovunu te nisu duži od poludnevnih vremenskih trajanja. S naglaskom na tradicionalnu enogastro ponudu i konzumaciju, kao u pravilu dominantu za većinu odredišta unutrašnje Istre. Usprkos navedenim promjenama u aktivnostima, radom je spoznato da se dodatno nisu uspjele kvalitetno uskladiti i sve potrebne zatečene i planirane raznovrsne namjene po pojedinim objektima, kako bi i one značajnu ulogu odigrale u cjelovitoj ponudi te bile popunjene i servisirane kao realna svakodnevica unutar turističke transformacija tih gradova. To je ujedno bitan, a možebitno i krucijalni, novi iskorak za cjelogodišnji opstanak u odnosu na trenutni karakter i sezonsko preživljavanje, s ne umanjenim efektom i dalje autentičnih privlačnih turističkih odredišta povijesne izvornosti scenskih urbanih ansambala i kulisa utvrda kao odredišnih atrakcija.

ZAHVALNICA

Ovaj rad je izrađen za potrebe UNIRI projekta: „Utjecaj korištenja prostora i urbane morfologije u otpornosti naselja pri adaptaciji klimatskim promjenama” „The influence of land use and urban morphology in the resilience of settlements in climate change adaptations” uniri-iskusni-tehnic-23-291 32

LITERATURA

(<https://www.istrapedia.hr>)

Prelog, M. (1973). *Prostor Vrijeme*. Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Knjiga XXI, Zagreb.

Milić, B. (2020). *Dvadeset pet stoljeća urbane kulture na tlu Hrvatske*. Af-UPI 2M BOOKS, Zagreb.

Maroević, I. (1986). *Sadašnjost baštine*. Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Knjiga XXXVI, Zagreb.

Marasović, T. (1985). *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru, Društvo konzervatora Hrvatske, Arhitektonski fakultet Sveučilišta – Zagreb, Split.

Strategija razvoja održivog turizma do 2030. godine

(https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2023_01_2_18.html)

Lacmanović, D., Raspor, A. (2023). *Razvoj turizma u kontekstu nekretninskog biznisa (primjer: Crna Gora)*. Naučni skup s međunarodnim učešćem, Tradicija i transformacija turizma kao prostornog fenomena – zbornik radova, (ur.) Belij Radin, M., Vesić, M., Pavlović, S., Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Beograd.

Vojnović, N. (2016). *Održivi turizam unutrašnje Istre*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Suić, M. (1976). *Antički grad na istočnom Jadranu*. Institut za arheologiju Sveučilišta u Zagrebu Studije iz historije urbanizma, knjiga I.

<https://serbiemap.net/toponimi.html>

Istra. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/28002>).

PRILOZI

Slika 1 : Motovun – prospekt riječne doline toka Mirne
(Izvor: autor, 2023.)

Slika 2 : Motovun – prospekt utvrđenog naselja na uzvisini tzv. kašteljer
(Izvor: autor, 2023.)

Slika 3 : Grožnjan – javni prostor, gradski trg
(Izvor: autor, 2023.)

Slika 4 : Grožnjan – javni prostor, gradska ulica
(Izvor: autor, 2023.)